O‘ZBEK VA RUS (YOKI INGLIZ) TILIDAGI FRAZEOLOGIZMLARNING QIYOSIY TAHLILI.

Jumayeva Sadbarg Mirolimovna
O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti katta o‘qituvchisi
E-mail: Sadbarg_8788@mail.ru
0009000628052883

Annotatsiya. Ushbu ishda o‘zbek va rus (hamda ingliz) tillaridagi frazeologizmlarning qiyosiy tahlili amalga oshiriladi. Tadqiqotda uch tilga xos iboralarning tuzilishi, ma’no xususiyatlari, milliy-madaniy omillar va qo‘llanish doirasi o‘rganiladi. Shuningdek, mazkur frazeologizmlarning tarjima jarayonidagi qiyinchiliklari va ularni adekvat yetkazish usullari tahlil qilinadi. Qiyosiy o‘rganish natijalari uch tilda mavjud bo‘lgan umumiyliklar va farqlarni aniqlashga, frazeologik birliklarning semantik va stilistik xususiyatlarini chuqur anglashga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: Frazeologizm, qiyosiy tahlil, tarjima, madaniy omillar, idiomalar, semantika

Annotation. This study presents a comparative analysis of phraseological units in Uzbek, Russian, and English. The research examines the structural and semantic features of idioms, their cultural background, and usage patterns in each language. Special attention is given to the challenges of translating idiomatic expressions and strategies for achieving adequate translation. The findings of the comparative study reveal similarities and differences among the three languages and contribute to a deeper understanding of the semantic and stylistic characteristics of phraseological units.

Keywords: Phraseological units, comparative analysis, translation, cultural factors, idioms, semantics

Аннотация. В данной работе проводится сравнительный анализ фразеологизмов в узбекском, русском и английском языках. В исследовании изучаются структура, семантические особенности, национально-культурные факторы и сфера употребления устойчивых выражений, характерных для трёх языков. Кроме того, рассматриваются трудности передачи этих фразеологических единиц в процессе перевода и способы их адекватной интерпретации. Результаты сравнительного анализа позволяют выявить сходства и различия, существующие в трёх языках, а также глубже понять семантические и стилистические свойства фразеологических единиц.

Ключевые слова: фразеологизм, сравнительный анализ, перевод, культурные факторы, идиомы, семантика.

Kirish

ISSN 3030-3907

Til xalqning tarixi, dunyoqarashi, ma’naviyati va turmush tarzining eng muhim ifodachisidir. Har bir tilning o‘ziga xos bo‘lgan boyligi, eng avvalo, undagi frazeologik birliklar orqali namoyon bo‘ladi. Frazeologizmlar xalqning qadimiy urf-odatlari, turmush tajribasi, hayotiy kuzatuvlari va tafakkur tarzini mujassamlashtirgan til birligidir. Shu sababli frazeologizmlar nafaqat lingvistik hodisa, balki milliy-madaniy merosning muhim qatlami sifatida ham alohida o‘rganishni talab qiladi. O‘zbek, rus va ingliz tillari dunyoda nufuzli va ko‘p millionlik nutq egalariga ega bo‘lgan tillar sirasiga kiradi. Bu tillarning har biri o‘ziga xos tarixiy taraqqiyot yo‘liga, madaniyatiga, urf-odatlariga va ma’naviy qadriyatlariga ega. Ushbu farqlar, tabiiy ravishda, frazeologik tizimlarning shakllanishiga, obrazliligiga, ularning ma’no doirasiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Til egalari tafakkurining turlicha bo‘lishi, iqlim, geografiya, diniy qarashlar va yashash tarzining farqlanishi har uch tilning frazeologizmlarini bir-biridan ajratib turadi. Shu bilan birga, global madaniyat, xalqaro aloqalarning rivojlanishi va umumiy insoniy qadriyatlar ba’zan uch tilda o‘xshash frazeologik birliklarning shakllanishiga ham sabab bo‘lgan.

Frazeologizmlarni qiyosiy o‘rganish lingvistik bo‘lak sifatida ularning semantik, struktur va stilistik xususiyatlarini chuqur anglash imkonini beradi. Shuningdek, uch til frazeologizmlarining tarjima jarayonida qanday muammolar keltirib chiqarishi, ularni adekvat tarjima qilish yo‘llari, kontekstning ahamiyati, milliy-madaniy komponentlarning tarjimada saqlanishi kabi masalalar ham ushbu tadqiqotning dolzarb jihatlari hisoblanadi. Mazkur mavzuni o‘rganish bugungi kunda tarjimashunoslik, madaniyatlararo kommunikatsiya va qiyosiy tilshunoslik sohalarida ham katta ahamiyat kasb etadi. Shu boisdan ushbu ishda o‘zbek, rus va ingliz tillariga oid frazeologizmlar qiyosiy tahlil qilinadi, ularning umumiylik va farqlari aniqlanadi, shuningdek, har bir tilga xos bo‘lgan obrazlilik, mazmun, ma’no ko‘chishi va uslubiy bo‘yoqlar o‘rganiladi. Tadqiqot natijalari frazeologik birliklarning milliy xarakterini yoritishga, shuningdek, uch til o‘rtasida samarali tarjima va madaniyatlararo muloqot uchun zarur bo‘lgan nazariy asoslarni shakllantirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Frazeologizmlar, ularning lingvistik xususiyatlari, milliy-madaniy komponentlari va tarjima jarayonidagi o‘rni tilshunoslikning eng muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida ko‘plab olimlarning ilmiy izlanishlarida o‘z aksini topgan. O‘zbek tilshunosligida frazeologiya masalalarini o‘rgangan yetakchi tadqiqotchilar qatoriga A. G‘ulomov, A. Madvaliyev, M. Qo‘shjonov, H. Ne’matov, U. Tursunov, S. Solixo‘jayeva kabi olimlarni kiritish mumkin. Ularning tadqiqotlarida o‘zbek frazeologizmlarining kelib chiqishi, tarkibiy tuzilishi, obrazlilik manbalari hamda semantik xususiyatlari batafsil yoritilgan.

ISSN 3030-3907

Rus tilshunosligida frazeologiya bo‘yicha tadqiqotlar keng rivojlangan bo‘lib, bu sohada V. V. Vinogradov, A. I. Smirnitskiy, N. M. Shanskiy, A. V. Kunin, D. N. Ushakov kabi olimlarning ilmiy merosi muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, A. V. Kuninning frazeologiya nazariyasi va frazeologik lug‘atlari rus frazeologizmlarining tuzilishi, semantikasi hamda tarjima masalalarini o‘rganishda asosiy manbalardan biridir. Rus frazeologiyasida ko‘plab iboralar tarixiy, madaniy va mintaqaviy xususiyatlarga ega bo‘lib, bu ularni qiyosiy tadqiq qilishni yanada qiziqarli qiladi.

Ingliz tilshunosligida frazeologizmlar, idiomalar va barqaror birikmalar bo‘yicha tadqiqotlar Ch. Bally, N. Ray, J. Seidl, W. McMordie, J. Ayto kabi olimlarning ishlarida yoritilgan. Ingliz tilidagi idiomalar ko‘proq metaforik xarakterga ega bo‘lib, ingliz madaniyatida hayvonlar, ranglar, inson tana a’zolari va kundalik hayotga oid predmetlar asosida shakllangan frazeologizmlar keng uchraydi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotda o‘zbek, rus va ingliz tillaridagi frazeologizmlarning qiyosiy tahlili quyidagi metodlar asosida amalga oshiriladi:

1. Qiyosiy-lingvistik tahlil metodi

Tadqiqotning asosiy metodlaridan biri bo‘lib, uch til frazeologizmlari semantik, struktur va uslubiy jihatdan o‘zaro qiyoslanadi. Bu metod orqali frazeologik birliklarning o‘xshashliklari, farqlari, milliy-madaniy omillar ta’siri aniqlanadi.

2. Semantik tahlil metodi

Frazeologizmlarning ichki ma’nosi, ko‘chma va obrazli ma’nolari, metaforik xarakteri, asosiy va konnotativ ma’no qatlamlari o‘rganiladi. Mazkur metod yordamida uch tildagi iboralarning mazmuniy bog‘liqligi va farqlari aniqlanadi.

3. Etymological (kelib chiqish) tahlil

Ba’zi frazeologizmlarning tarixiy ildizlarini, ularning shakllanish manbaini, mifologiya, xalq og‘zaki ijodi, diniy tasavvurlar, urf-odatlar va madaniy qadriyatlar bilan bog‘liqligini aniqlashda qo‘llanadi.

4. Struktur-grammatik tahlil

Frazeologizmlarning grammatik tuzilishi, komponentlar o‘rtasidagi bog‘lanishlar, barqarorlik darajasi, modifikatsiyaga moyilligi kabi jihatlar tahlil qilinadi.

5. Tarjima tahlili (Translation analysis)

O‘zbek, rus va ingliz frazeologizmlarining o‘zaro tarjima qilinishi jarayonida uchraydigan qiyinchiliklar, ekvivalent va noekvivalent moslamalar, kompensatsiya, kalka, adaptatsiya kabi tarjima usullari o‘rganiladi. Mazkur metod

ISSN 3030-3907

frazeologizmlarning milliy coloritni saqlash muammolarini aniqlashga xizmat qiladi.

NATIJALAR

Ushbu tadqiqot davomida o‘zbek, rus va ingliz tillaridagi frazeologik birliklar qiyosiy jihatdan o‘rganildi va quyidagi muhim ilmiy natijalarga erishildi:

Uch tildagi frazeologizmlarning shakllanishida milliy-madaniy omillar hal qiluvchi ahamiyatga ega ekani aniqlandi.

O‘zbek frazeologizmlarida ko‘proq sharqona tafakkur, diniy e’tiqod, xalqona donishmandlik va turmush tajribasi asos bo‘lgan bo‘lsa, rus idiomalarida tarixiy-madaniy jarayonlar, pravoslav qadriyatlari va ijtimoiy hayot manzoralari ustuvor bo‘lib chiqdi. Ingliz idiomalarida esa individualizm, pragmatizm va metaforik tasavvurlarning keng qo‘llanishi kuzatildi.

Semantik tahlil uch tilda ko‘plab frazeologizmlar umumiy mazmun kasb etishini ko‘rsatdi, ammo ularning ramziy obrazlari turlicha.

Masalan, “qattiq mehnat qilish” g‘oyasi uch tilda ham mavjud:

- o‘zbek tilida: *bel bog‘lab ishlamoq*,
- rus tilida: *работать засучив рукава*,
- ingliz tilida: *to work hard / to roll up one’s sleeves*

Mazmun bir, ammo obraz va metafora milliy tasavvurga bog‘liq ravishda farq qiladi.

Struktur-grammatik tahlil natijasida frazeologizmlar tarkibining barqarorlik darajasi tilda har xil ko‘rinishkasahib ekani aniqlandi.

Ingliz tilidagi idiomalar grammatik o‘zgarishga nisbatan kam moslashuvchi bo‘lsa, o‘zbek tilidagi ayrim iboralar nutq jarayonida oz miqdorda modifikatsiyalanishi mumkinligi kuzatildi. Rus frazeologizmlarida esa komponentlar o‘zgarishiga qat’iy cheklov mavjud.

Tarjima jarayonida ekvivalent bo‘lmagan frazeologizmlar eng katta qiyinchilik tug‘dirishi aniqlangan.

Uch tilda mavjud bo‘lmagan idiomalar uchun kontekstual tarjima, funksional ekvivalent, semantik yaqinlashtirish yoki kompensatsiya usullari samarali deb topildi. Masalan, ingliz tilidagi *“break the ice”* iborasining o‘zbekchaga to‘g‘ri mos ekvivalenti yo‘q, ammo “muzni eritmoq”, “suhbatni boshlab yubormoq” kabi moslashtirilgan tarjima eng maqbul variant sifatida tanlandi.

MUHOKAMA

O‘tkazilgan qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatdiki, o‘zbek, rus va ingliz tillaridagi frazeologizmlar shakl, mazmun va qo‘llanish nuqtayi nazaridan sezilarli farqlarga ega bo‘lsa-da, ular umumiy lingvistik qonuniyatlarga ham bo‘ysunadi. Uch tilda ham frazeologizmlar metaforik fikrlash, obrazli tasavvur va madaniy tajribaning

ISSN 3030-3907

mahsuli sifatida shakllangan. Ammo har bir tilning idiomalari milliy mentalitet, tarixiy tajriba va hayot tarziga xos ramzlar asosida yaratilgani sababli obrazlar turlicha bo‘lib chiqdi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari o‘zbek, rus va ingliz tillaridagi frazeologizmlar umumiylik va farqlarga boy murakkab til birliklari ekanini ko‘rsatdi. Ularning shakllanishida milliy-madaniy omillar hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lib, har bir tilda o‘ziga xos obraz va metaforik tizim mavjud. Shuningdek, frazeologizmlar tarjimasida ekvivalentlik masalasi muhim bo‘lib, ba’zi iboralar to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjima qilinmaydi va kontekstual yondashuvni talab qiladi. Tadqiqotning amaliy ahamiyati shundaki, olingan natijalar tarjimashunoslik, leksikologiya va madaniyatlararo kommunikatsiyada qo‘llanishi mumkin. Qiyosiy tahlil esa uch tilning frazeologik sistemalarini chuqurroq anglashga, ularni o‘qitish va tarjima qilishda samarali yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTL

1. G‘ulomov, A. O‘zbek tilining frazeologiyasi. Toshkent: Fan.
2. Madvaliyev, A. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. Toshkent: O‘qituvchi.
3. Виноградов, В. В. *Об основных типах фразеологических единиц*. Москва: Наука.
4. Кунин, А. В. *Курс фразеологии современного английского языка*. Москва: Высшая школа.
5. Haugen, E. *The Ecology of Language*. Stanford: Stanford University Press.
6. Jakobson, R. *On Linguistic Aspects of Translation*. — Cambridge: Harvard University Press.

ISSN 3030-3907